

4.3. Ўзбекистоннинг ресурс салоҳиятидан самарали фойдаланиш: инвестицион муҳит жозибадорлиги ва ишбилармонликни соғломлаштириш йўналишлари

Жамият ҳамиша истеъмолга мойил бўлиб келган. Сон жихатдан доимий кўпайиб борадиган аҳолининг ноз-неъматларга бўлган талабини сўзсиз қондириш узлуксиз маҳсулот ишлаб чиқаришни тақозо этади. Бундай доимий такрор ишлаб чиқаришни таъминловчи муҳим воситалардан бири эса инвестициялар ҳисобланади.

Мамлакатларнинг барқарор иқтисодий ривожланишини инвестицияларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Айниқса, бугунги кунда шу нарса яққол намоён бўлмоқдаки, ҳар қандай давлатнинг бундан кейинги юксалиши инвестицияларни жалб этишига қараб белгиланади.

Шуни эътиборга олиш лозимки, инвестициялар аслида пул маблағлари шаклида сафарбар этилади. Пул шаклидаги инвестицияларнинг манбаи асосан фойда (даромад) ҳисобланади. Лекин пулнинг ўзи ишлаб чиқариш омили бўлмаганлиги учун уни керакли моддий воситаларга алмаштириш зарурияти туғилади¹. Шунингдек, айрим ҳолларда янги активлар ва бойликларни яратиш учун инвестициялар пул маблағи шаклида ҳам сафарбар этилиши талаб этилади. Шунга кўра, пулсиз янги активлар ва бойликларнинг ҳосил бўлиши асло юз бермаслигини оддийгина англаб олиш мумкин. Агар инвестициялар амалга оширилмас экан, моддий ва номоддий бойликлар ҳосил қилинмайди. Демак, у пул маблағлари шаклида қолиб кетаверади. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, моддий ва номоддий бойликлар муайян фаолиятни амалга ошириш мақсадида қўлланилмас экан, капитал қийматининг ўсиши таъминланмайди.

Таъкидлаш жоизки, миллий иқтисодиётнинг ривожланишини таъминлаш мақсадида хорижий инвестицияларни ҳар қандай объектларга ҳам жалб этиш мақсадга мувофиқ эмас. Сабаби, мавжуд объектларни ва корхоналар акцияларини чет эллик инвесторларга сотиш мамлакатимизга инвестицияларнинг кириб келишини англабмайди, "...чунки бундай битимлар мавжуд бўлган активларга бўлган мулк ҳуқуқини шунчаки беришни англатади".² Бу эса, мулк қийматининг кўпаймаслигидан далолат беради. Мавжуд активларни қайта сотиш ҳам айнан шундайдир.

Умуман олганда, инвестицияларни амалга ошириш инвестиция жараёнининг таркибий қисми ҳисобланади ва у инвестиция ресурсларини ҳосил қилиш натижасига таянади. Кўзланган мақсадга эришиш иштиёқи инвесторни капитал тўплаб, сўнг уни шу мақсад йўлида сафарбар этишга ундайди. Модомики, мақсад муайян натижага қаратилар экан, натижа ҳам, ўз навбатида,

---

¹Ўлмасов А., Шарифхужаев М. Иқтисодиёт назарияси. – Т.: Мехнат, 2000.

²Киселева Н.В., Боровикова Т.В., Захарова Г.В. и др. Инвестиционная деятельность: Учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2005. 432 с.

муайян мақсадларни келтириб чиқаради ва инвестиция жараёнини акс эттирадиган кетма-кетликни ҳосил қилади. Инвестицияларнинг бу тарзда ҳаракатланиши инвестиция фаолияти орқали юз беради.

Инвестиция фаолияти унинг субъектлари томонидан инвестицияларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳаракатлар мажмуаси бўлгани ҳолда, бу ҳаракатларни субъектлар томонидан фақат инвестицияларни қўйиш билан боғлиқ ҳаракатлар сифатида тушунмаслик лозим. Бунда мазкур ҳаракатлар инвестицияларни амалга оширишнинг мақсади ва йўналишларини аниқлаш, инвестиция лойиҳасини ишлаб чиқиш ва техник-иқтисодий жиҳатдан баҳолаш, уни амалга ошириш учун талаб этиладиган маблағларни жалб этиш манбаларини аниқлаш, жамғариш ва самарали сарфлаш каби кенг жараёнларни ўз ичига қамраб олишини мантиқан тушуниш лозим, деб ҳисоблаймиз.

Инвестиция фаолиятини ташкил этишда ҳар бир мулк эгаси, энг аввало, ўз манфаатларини кўзлаб, яъни фойда олиш мақсадида ҳаракат қилади. Чунки юқори фойда инвесторнинг капитал қиймати ўсишига имкон беради.

XX асрнинг 70-йилларигача дунё мамлакатларининг иқтисодий-ижтимоий тараққиёти ҳар бир давлатнинг ўз ҳудуди доирасидаги ривожланиш суръатлари ёхуд уларнинг ўзаро муносабатлари даражасидан иборат жараён сифатида талқин этилар эди. Глобаллашув даврига келиб эса, тараққиёт борасида ўзгача қараш – воқеа-ҳодисаларни макон ва замондан ажратмаган ҳолда, синхрон тарзда талқин этиш тамойили кўзга ташлана бошлади.

Ушбу жараёнда, тарихий тараққиёт хусусиятларидан қатъи назар, халқаро меҳнат тақсимооти тизимига уйғунлашиб бораётган, хорижий сармояларни ўз иқтисодиётига изчил жалб этаётган ҳамда замонавий технологиялар сари интилаётган ҳар қандай мамлакат учун глобаллашув жараёни туфайли вужудга келган иқтисодий афзалликлардан фойдаланиш имконияти туғилади³.

Ушбу ўринда глобаллашув атамасининг мазмун-моҳиятига эътибор қаратадиган бўлсак, “глобаллашув” атамаси дастлаб америкалик олим Т.Левиттнинг 1983 йили “Гарвард бизнес ревью” журналида чоп этилган мақоласида тилга олинган эди. Муаллиф йирик трансмиллий корпорациялар ишлаб чиқарадиган турли-туман маҳсулот бозорларининг бирлашув жараёнини шундай деб атаган эди⁴.

Хўш, бугун глобаллашув жараёнидан кимлар, яъни қайси давлатлар кўпроқ манфаат топмоқда? Ҳеч иккиланмасдан айтиш мумкинки, ривожланган мамлакатлар бошқа ривожланаётган ва учинчи давлатлардан кўра кўпроқ ютуққа эга бўлмоқда. Тараққий этган давлатлар билан ривожланаётган давлатларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳолати ўртасидаги тафовут катта эканлигини кузатиш мумкин.

Француз тадқиқотчиси Т.Фабрнинг маълумотларига кўра, XX асрнинг охирида 20 фоиз энг бой давлатларнинг улушига жаҳон миқёсида ишлаб чиқарилаётган ялпи ички маҳсулотнинг 86, экспортнинг 82, инвестицияларнинг 68 фоизи тўғри келган бўлса, 20 фоиз энг қашшоқ мамлакатларда мос равишда

³ Умаров Б. Глобаллашув зиддиятлари: иқтисодий, ижтимоий ва маънавий жиҳатлари. – Т.: “Маънавият”, 2006.

⁴ Мировая экономика и международные отношения, 1998, №1.

ҳар учала кўрсаткич бир фоиздан ҳам ошмаган⁵. Шундай вазият ва ҳолатларда мамлакатлар аҳолисининг фаровонлигини таъминлаш, уларнинг муносиб ҳаёт кечиришлари ва ўз эҳтиёжларини тўлақонли таъминлашлари учун тенг шароитларни муҳайё этиш ҳар бир давлатнинг асосий вазифалардан бирига айланади. Ҳозирда дунё мамлакатлари ўртасида чекланган ресурсларни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш борасида том маънодаги қизгин кураш кетмоқда. Айнан шу курашда катта манфаатга эришиш, аҳолининг турмуш шароитларини юқори сифатга кўтариш учун билимлар иқтисодиётининг ривожланишига, фан-техниканинг юқори натижаларини татбиқ этиш орқали кам харажат қилиш эвазига максимум натижага эришиш усуллари ривожланган мамлакатларнинг асосий стратегияси ҳисобланади.

Бу борада Ўзбекистоннинг имкониятларига, унинг салоҳиятига назар соладиган бўлсак, мамлакатимиз олтин, уран, мис, табиий газ, вольфрам, калий тузи, фосфорит, каолин каби фойдали қазилмалар захиралари бўйича фақат МДҲда эмас, балки бутун дунё бўйича етакчи ўринларда туради. Олтин захираси бўйича дунёда тўртинчи, уни қазиб олиш даражаси бўйича эса еттинчи ўринни эгаллайди. Мис захираси бўйича 10-11, уран бўйича 7-8 чи ўринни, уни қазиб олиш бўйича 11-12 чи ўринда туради⁶.

Топилган конларнинг захиралари ичида ёқилғи-энергетика, тоғ кон рудалари ва кимёвий хом ашё, қурилиш моллари, 370 дан ортиқ нефть ва газ конлари, шахталар, карьерлар, саёз конлар, очик конлар ва 300 га яқин ер ости чучук сув ҳавзалари бор⁷.

Ўзбекистонда асосий энергетика ресурси – табиий газ ҳисобланади, унинг захираси 2 трлн м³. Бундан ташқари кўмир (Ангрен кўмир кони 1,9 млрд тонна кўнғир кўмир захирасига эга), уран (умумий захираси 230 минг т.) ва гидроэнергия (Чирчиқ, Оҳангарон, Сурхондарё дарёлари ва кўпгина кичик дарёлар) ресурслари мавжуд⁸.

Энг асосий кўрсаткичлардан бири бўлмиш меҳнат ресурсларига келадиган бўлсак, мамлакатимиз аҳолисининг 39 фоизини ёшлар, 54 фоизини меҳнатга лаёқатлилар ва 7 фоизини катта ёшдаги аҳоли ташкил этади⁹. Юқорида зикр этилган шарт-шароитларнинг барчаси мамлакатимизнинг инвестицион салоҳияти катталиги ва хорижий инвесторларнинг бундай ўлкага бўлган қизиқишининг юқорилигидан далолат беради.

Чунончи, иқтисодиётни модернизациялаш, ишлаб чиқаришни диверсификациялаш, корхона ва ташкилотларни техник ва технологик жиҳатдан янгилашни инвестицион маблағларсиз тасаввур этиб бўлмайди. Бу борадаги ишларнинг самарадорлиги эса давлат томонидан амалга оширилаётган инвестиция сиёсатининг аниқлиги, уни самарали амалга ошириш бўйича ишлаб чиқилган стратегиянинг тўғрилигига боғлиқ.

5 Stalker P. Travailleurs sans frontieres // Travail. Geneve, 200, # 34.

6 Одинаева З. Қизилқум саҳросида баҳор. Тошкент: “Мухаррир”, 2008.

7 www.uznature.uz/index.

8 www.uznature.uz/index

9 www.mfer.uz

Маълумки, мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий салоҳиятини кўтармасдан туриб одамларнинг турмуш тарзини, уларнинг эҳтиёжларини тўла қондиришнинг имкони йўқ. Инсон тараққиёти концепциясини фақат таълим ва соғлиқни сақлаш, гендер ривожланиш ва қашшоқликка қарши курашиш каби ижтимоий мезонлар статистикаси ва кўрсаткичлари асосида таҳлил қилиш етарли эмас. Агар мазкур кўрсаткичлар қаторига жамғариш, инвестициялар, ишлаб чиқариш, истеъмол қилиш, савдо ва технологиялар каби кўрсаткичлар киритилмас экан, инсон тараққиёти тўғрисида тўлиқ тасаввур шаклланмасдан қолади.

Жамиятнинг ривожланишини унинг самарадорлигига, яъни одамларнинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондириш учун ресурслардан оптимал фойдаланишига қараб баҳоланади. Шу сабабли, инсон тараққиётининг бош уч компонентида биттаси фаровонлик ҳисобланади. Инсоннинг реал эркинликларини кенгайтиши уни раванқ топиши билан ҳамқадам бўлмоғи керак. Бу эса, ўз навбатида, меҳнат унумдорлигини оширишни, иқтисодий ўсишни талаб қилади.

Мамлакат иқтисодиётини технологик жиҳатдан янгилаш ижтимоий меҳнат тақсимоли ва унумдорлигини ошириш, ялпи ички маҳсулотнинг энергия, материал сифимкорлигини қисқартириш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатини тубдан ошириш ҳамда иқтисодиётни инновацион ривожлантиришга ўтказишнинг моддий асосларини яратиш имконини беради.

Иқтисодиётни таркибан модернизация қилиш эса, ёқилғи ва хом ашё тармоқлари, ярим фабрикаларни ишлаб чиқаришни қисқартирган ҳолда юқори технологияни ўзида мужассамлаштирган тайёр маҳсулот улушини кўпайтириш имконини беради. Шунингдек, экспорт таркибида хом ашё, ёқилғи улушини қисқартирган ҳолда тайёр, инновацион маҳсулот ва хизматлар улушини мутаносиб равишда ошишига олиб келади. Натижада, мамлакат ялпи ички маҳсулоти таркибида “билимлар иқтисодиёти” улушининг ортиши ва миллий иқтисодиётни инновацион ривожланиши юз беради.

Шундай экан, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилишда мамлакат ва унинг минтақаларида яратилган инвестицион муҳит жозибадорлиги, мутлоқ ва нисбий устунликка эътиборни қаратиш мақсадли ҳисобланади. Айнан ушбу омилларга инвесторлар томонидан алоҳида эътибор берилади. Ҳудудларнинг инвестицион жозибадорлигини аниқлашда мутахассислар турли услублардан фойдаланиб келмоқдалар.

Уларнинг бир-биридан фарқи инвестицион муҳитни белгилайдиган кўрсаткич ва индикаторларни танлаб олишда намоён бўлади.

Юртимиз олимларининг тадқиқотларига кўра, минтақаларнинг инвестицион жозибадорлик индекси олтига элемент асосида ҳисобланган. Олинган маълумотларга кўра, минтақаларнинг инвестицион жозибадорлигини учта гуруҳга бўлиш мумкин (4.3.1-жадвал).

Биринчи гуруҳга Тошкент шаҳри, Тошкент, Қашқадарё, Андижон ва Фарғона вилоятлари киради ҳамда улар инвесторлар учун энг қулай ҳисобланади (индекс 0,755-0,347).

Инвестицион жозибаторликнинг юқори бўлиши ушбу ҳудудларда табиий-иқтисодий салоҳият, инфратузилма, жумладан, транспорт ва ахборот-коммуникация тармоқларининг ривожланиш даражаси юқорилиги билан белгиланади.

4.3.1-жадвал

Ўзбекистон ҳудудларининг инвестицион жозибadorлигини аниқлаш элементлари¹⁰

№	Ҳудудлар	Ҳудуднинг умумий иқтисодий ривожланиш даражаси	Ҳудуднинг молиявий ресурслар билан таъминланиши	Инвестицион инфратузилманинг ривожланиш даражаси	Ҳудуднинг демографик тавсифи	Институционал ўзгаришлар ва ривожланиш даражаси	Ҳудуднинг инвестицион фаолият хавфсизлиги даражаси	Мутлақ интеграл кўрсаткич
1	Қорақалпоғистон Республикаси	0,0064	0,121	0,085	0,222	0,559	0,535	0,234
2	Андижон	0,341	0,151	0,276	0,426	0,560	0,594	0,367
3	Бухоро	0,304	0,144	0,165	0,413	0,509	0,511	0,315
4	Жиззах	0,198	0,049	0,075	0,388	0,496	0,506	0,151
5	Қашқадарё	0,362	0,542	0,266	0,382	0,370	0,386	0,382
6	Навоий	0,536	0,189	0,218	0,348	0,348	0,439	0,338
7	Наманган	0,141	0,118	0,183	0,374	0,531	0,554	0,285
8	Самарқанд	0,181	0,234	0,154	0,401	0,607	0,522	0,322
9	Сурхондарё	0,150	0,101	0,104	0,324	0,549	0,422	0,250
10	Сирдарё	0,185	0,037	0,147	0,320	0,317	0,723	0,247
11	Тошкент	0,434	0,197	0,366	0,493	0,611	0,362	0,404
12	Фарғона	0,317	0,241	0,331	0,470	0,289	0,573	0,347
13	Хоразм	0,171	0,113	0,199	0,310	0,529	0,535	0,284
14	Тошкент ш.	0,837	0,793	0,701	0,820	0,580	0,845	0,755

¹⁰ Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари асосида ҳисобланган.

Иккинчи гуруҳни Самарқанд, Бухоро, Навоий ва Наманган вилоятлари ташкил этади (индекс 0,322-0,288). Ушбу ҳудудлар хорижий инвесторларнинг қазиб оладиган ва қайта ишлайдиган корхоналар фаолият кўрсатаётганига қизиқиши билан белгиланади.

Учинчи гуруҳга нисбатан кам ривожланган ҳудудлар – Хоразм, Сурхондарё, Жиззах, Сирдарё вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикаси киради (0,284-0,234). Мазкур ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилишда давлатнинг иштироки юқори бўлиши лозим.

Инвестицион муҳитни баҳолаш: Халқаро «бизнес юритиш» рейтингининг аҳамияти ва талқини. Жаҳон банки гуруҳининг йиллик нашри “Бизнесни юритиш” ҳисоботи 2003 йилдан буён эълон қилиниб келинади. У жаҳон мамлакатларидаги:

1. Ишбилармонликнинг фаоллигини;
2. Бизнесни юритиш хусусиятларини;
3. Бизнесни юритиш учун мавжуд чекловларни баҳолайди.

Ҳисоботда хусусий корхоналарнинг ҳаётий циклида тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш соҳаларидаги тартибга солиш нормалари баҳолаб борилади. Хусусий сектор субъектларининг бизнес юритиш даражасидаги шарт-шароитлар ва имкониятлар дастлабки даврда бешта кўрсаткич бўйича 108 мамлакатда амалга оширилган бўлса, эндиликда жаҳоннинг 190 мамлакати бўйича ҳисобот тайёрланмоқда.

2016 йилнинг 25 октябрида Жаҳон Банки гуруҳи ўзининг йиллик ҳисоботлар туркумидаги бизнесни қўллаб-қувватловчи ва унга тўсқинлик қилувчи қонунчиликка оид тартиб-қоидаларни ўлчашга бағишланган 14-ҳисоботини “Doing Business 2017: Equal Opportunities For All” (Бизнесни юритиш 2017: барчага тенг имкониятлар) рукни остида кенг оммага тақдим этди. Янгиланган рейтингда 190 та давлат ичида Ўзбекистон 5 поғонага пастлаб, 82-ўриндан 87-ўринга тушиб қолди. Лекин мазкур пасайиш, дунёнинг 137 та давлатида амалга оширилган 283 та ислоҳотлар, рейтингни белгилашдаги методлар ҳамда баҳолаш параметрларидаги ўзгаришлар сабабли рўй берди. Ўз навбатида, ушбу кўрсаткич Ўзбекистондаги бизнес муҳитнинг ўтган йилдагига нисбатан ёмонлашганини аниқлатмайди.

Шундай бўлса ҳам, Ўзбекистоннинг умумий рейтингда пастки поғонага тушишига асосан қуйидаги йўналишлардаги рейтинг кўрсаткичлари сабаб бўлди: электр таъминоти тармоғига уланишда 5 поғона (78-ўриндан 83-ўринга), тўлов қобилиятсизлигини ҳал қилишда 5 поғона (72-ўриндан 75 - ўринга), бизнесни бошлашда 2 поғона (23-ўриндан 25-ўринга), кредит олишда 2 поғона (42-ўриндан 44-ўринга) ва шартномаларни ижросини таъминлашда 1 поғона (37-ўриндан 38-ўринга) пасайиш кузатилди.

Қуйидаги йўналишлар бўйича эса ижобий натижалар қайд этилди: қурилишга руҳсатномалар олишда (147-ўринда) ўзгаришсиз қолган; миноритар инвесторларни ҳимоя қилишда 8 поғона (78-ўриндан 70-ўринга); мулкни рўйхатга олишда 6 поғона (81-ўриндан 75-ўринга); солиқларни

тўлашда 1 поғона (139-ўриндан 138-ўринга) ва халқаро савдода 1 поғона (166-ўриндан 165-ўринга) олдинга силжиш кузатилди.

Мулкни рўйхатга олишдаги ижобий ўзгаришга мазкур соҳада ахборотнинг шаффофлигини ошириш натижасида эришилди. Ўзбекистонда мулкчилик ва назорат структураларининг такомиллашгани эса миноритар инвесторларни ҳимоя қилишнинг кучайганлигини кўрсатди. Иш берувчи томонидан тўланадиган ягона ижтимоий тўлов ва корпоратив даромад солиғи ставкасинининг пасайиши эса солиқларни тўлаш йўналиши бўйича рейтинг кўрсаткичини яхшилади.

4.3.1-жадвал

Doing Business кўрсаткичлари

Start-up	Бизнесни кенгайтириш (Expansion)	Жараёнлар (Operations)	Банкротлилик (Insolvency)
<p>1. Бизнесни очиш <i>Бизнес очиш учун талаб этиладиган минимал капитал, таомиллар, вақт ва харажат</i></p>	<p>2. Мулкни рўйхатдан ўтказиш <i>Талаб қилинадиган таомиллар, вақт ва харажат</i></p> <p>3. Кредит олиш <i>Кредит ахборот тизимлари</i> <i>Кўчар мулкни гаровга олиш бўйича қонунчилик</i></p> <p>4. Миноритар инвесторларни ҳимоя қилиш <i>Аффилланган шахслар билан шартномаларни ошкор қилиш ва жавобгарлик</i></p> <p>5. Шартномалар бўйича ҳуқуқий жавобгарлик <i>Тижорий низони хал қилиш учун талаб қилинадиган таомиллар, вақт ва харажат</i></p>	<p>6. Қурилишга рухсат олиш <i>Таомиллар, вақт ва харажат</i></p> <p>7. Солиқ тўловлари <i>Тўловлар, вақт ва солиқ юки</i></p> <p>8. Халқаро савдони амалга ошириш <i>Талаб қилинадиган ҳужжатлар, вақт ва харажат</i></p> <p>9. Электр тармоғига уланиш <i>Таомиллар, вақт ва харажат</i></p> <p>10. Ходимларни ишга ёллаш (илова)</p>	<p>11. Банкротликни расмийлаштириш <i>Талаб қилинадиган вақт, харажат ва капитал қайтими даражаси</i></p>
<p>Бозорга кириш</p>	<p>Мулкий ҳуқуқлар; Инвесторларни ҳимоялаш; Кредит олиш</p>	<p>Маъмурий юклама; Ишга ёллашнинг осонлиги</p>	<p>Капитал қайтими даражаси Активларни қайта жойлаштириш</p>

Айни чоғда, мезонлар сони ҳам 2015 йилгача 11 тага етган бўлса, 2016 йилдан бошлаб кўрсаткичлар сони 10 тага келтирилди. Бироқ 11-мезон бўлган меҳнат бозорини тартибга солиш кўрсаткичи бошқа кўрсаткичлар ичига сингдирилиб юборилди. Яъни, 2016 йил рейтингини ҳисоблашда ушбу мезон алоҳида кўрсаткич сифатида қайд этилмаган. 10 та баҳолаш кўрсаткичларининг (индикаторлар) таркиби 4.3.1-жадвалда келтирилган.

Жаҳон банкининг мазкур глобал рейтинг натижалари асосида 190 та давлатга тегишли ўрин берилади. Мамлакатнинг ушбу рейтингдаги ўрни қанчалик юқори бўлса, мазкур давлатда ишбилармонлик муҳити шунчалик соғломлигидан, яхшилигидан дарак беради¹¹. Кетма-кет 10 йил давомида тадбиркорлик фаолияти учун қулай шароитлар яратиш бўйича биринчи ўринни Сингапур давлати эгаллаб келмоқда. Бизнесни юритиш учун энг қулай шарт-шароитларга эга мамлакатлар бешталигига Янги Зеландия, Дания, Жанубий Корея ва Гонконг (Хитой) мамлакатлари киритилган. Рейтингда охириги ўринларни: Экваториал Гвинея, Ангола, Гаити, Чад, Конго Демократик Республикаси, Марказий Африка Республикаси, Венесуэла (Боливариан Республикаси), Жанубий Судан, Ливия, Эритрея эгаллайди.

4.3.2-жадвал

Doing Business 2020: Собиқ Иттифоқ мамлакатлари бўйича рейтинг кўрсаткичлари

1.	Грузия	7-ўрин
2.	Литва	11-ўрин
3.	Эстония	18-ўрин
4.	Латвия	19-ўрин
5.	Қозоғистон	25-ўрин
6.	Россия	28-ўрин
7.	Озарбайжон	34-ўрин
8.	Арманистон	47-ўрин
9.	Молдова	48-ўрин
10.	Белорусь	49-ўрин
11.	Украина	64-ўрин
12.	Ўзбекистон	69-ўрин
13.	Қирғизистон	80-ўрин
14.	Тожикистон	106-ўрин
15.	Туркманистон	Ҳисоб юритилмаган

Изоҳ: Рейтинг 2019 йил 1 май ҳолатига кўра тузилган.

Собиқ Иттифоқ мамлакатлари бўйича Doing Business рейтинги натижалари 4.3.2-жадвал маълумотларида келтирилган. Рейтинг натижалари мамлакатни иқтисодий баҳолаш билан бир қаторда, ижтимоий ривожланишга ҳам ўз таъсирини ўтказди. Ҳисобот тайёрлашнинг охириги икки йилида устувор индикаторлар ва уларни ҳисобга олиш тартиби тўлиқ қайта кўриб чиқилди. Бунда асосий эътибор: қурилишга рухсат олиш, электр энергия билан таъминланганлик, мулкни рўйхатга олиш, шартномаларнинг ижросига қаратилди. Меҳнат бозорини тартибга солишда меҳнатнинг сифати, касалликка таътил бериш, ўқишдан ажралмаган ҳолда ишлаш ва ишсизлик омиллари ҳисобга олинади. Савдо методологияси ҳам қайта кўриб чиқилган.

¹¹ <http://www.doingbusiness.org/methodology>.

2020 йил ҳисоботида тадқиқотлар натижаси бўйича 2018-2019 йиллар давомида бутун дунёда ишбилармонлик муҳитини яхшилашга йўналтирилган 231 та ислоҳот қайд этилган. Мазкур ислоҳотлар умумий сонининг 25 фоизи Европа ва Марказий Осиё давлатларига тўғри келади. Шунингдек, ушбу ҳудуднинг, ишбилармонлик муҳитини яхшилаш соҳасида энг юқори кўрсаткичларга эга биринчи ўн та давлатлар рўйхатида Саудия Арабистони, Иордания, Того, Баҳрайн, Тожикистон, Покистон, Қувайт, Хитой, Ҳиндистон ва Нигерия камида учта ислоҳотни ўзида татбиқ этиб, глобал рейтингда юқорига чиқиб олган давлатлардир.

4.3.3-жадвал

Самарали ислоҳотларга эришган 10 та мамлакат рўйхати

	Мамлакатлар	Ўрни	Сони
2017-2018 йилларда	1. Афғонистон	167	5
	2. Джибути	99	6
	3. Хитой	46	8
	4. Озарбайжон	25	9
	5. Ҳиндистон	77	9
	6. Того	137	5
	7. Кения	61	5
	8. Кот-д'Ивуар	122	5
	9. Туркия	43	8
	10. Руанда	29	8
2018-2019 йилларда	1. Саудия Арабистони	62	9
	2. Иордания	75	3
	3. Того	97	5
	4. Баҳрайн	43	10
	5. Тожикистон	103	3
	6. Покистон	108	6
	7. Қувайт	83	8
	8. Хитой	31	9
	9. Ҳиндистон	63	4
	10. Нигерия	131	7

Сўнгги йилларда мамлакатимиз рейтингининг “Бизнесни юритиш” ҳисоботида изчил яхшиланиб боришини амалга оширилаётган инвестиция иқлими ва ишбилармонлик муҳитини янада такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар самарадорлиги билан изоҳлаш мумкин. 2015 йилнинг 27 октябрида Жаҳон банки ва Халқаро молия корпорацияси томонидан эълон қилинган “Бизнесни юритиш 2016: тартибга солиш сифати ва самарадорлигини баҳолаш” (Doing Business-2016: Measuring Regulatori quality and Efficiency) мавзусидаги йиллик нашрининг 13-сонида Ўзбекистон ишбилармонлик

муҳитини яхшилаш соҳасида энг юқори кўрсаткичларга эга ўн та мамлакатлар қаторига кирганлиги баён этилган¹².

Жаҳон банки ва Халқаро молия корпорацияси экспертлари томонидан тақдим этилган 2020 йилги ҳисоботда 10 та йўналишдан 5 таси бўйича (бизнес корхоналарни рўйхатдан ўтказиш; Шартномалар ижросини таъминлаш; Миноритар инвесторларни ҳимоя қилиш; Қурилишга рухсатномалар олиш; Халқаро савдо) Ўзбекистоннинг ўрни яхшиланди. Рейтинг бали ўтган йилдаги 67.8 балдан 69.9 баллга ортди (100 баллик тизим орқали баҳолаганда).

Кейинги йилларда мамлакат ҳудудлари бўйича ҳам ишбилармонлик индексларини аниқлаш трендга айланиб бормоқда. Ушбу ўзгаришлар сабаб, Ўзбекистон ҳудудлари бўйича ҳам ишбилармонлик индекси рейтингини аниқлаш бўйича турли хилдаги илмий-методик тадқиқотлар, ёндашувлар амалга оширилмоқда. 4.3.1-расмда келтирилганидек, ушбу индекснинг амалиётга киритилиши натижасида бир қатор самараларга эришилади.

Республикамиз ўз рейтингини яхшилаш бўйича энг яхши кўрсаткичга эришган 5 та мамлакат қаторига кирди. Аввало шуни айтиш керакки, республикамизда бизнес муҳитни яхшилаш соҳасидаги ислохотлар натижасида тадбиркорлик субъектларини рўйхатга олиш, уларга рухсат берувчи ҳужжатларни тақдим этиш таомиллари соддалаштирилмоқда.

Мамлакатимизнинг рейтинг кўрсаткичларини уч гуруҳга ажратиш мумкин:

Биринчи гуруҳни жиддий силжишларга эришилган рейтинглар ташкил этади. Булар: 1. Бизнес корхоналарни рўйхатдан ўтказиш; 2. Хусусий мулкни рўйхатга; 3. Кредитлар олиш.

Интернет тармоғи орқали тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказишнинг соддалаштирилган тизимини жорий этиш ва тадбиркорлик субъектларини рўйхатдан ўтказишда “бир дарча” тизимини янада такомиллаштириш орқали Ўзбекистон бизнесни рўйхатга олиш йўналиши бўйича 4 поғонага юқорилаб, 8-ўринни банд этди. Ўзбекистонда тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш 3 кунни, Европа ва Марказий Осиёда бу кўрсаткич ўртача 11,9 кунни, бошқа иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш мамлакатларида 9,2 кунни ташкил этади.

- Таянч ва миллий (маҳаллий) фарқланишларни тартибга солишга ёрдам беради;
- Мамлакатларни ўзаро таққослаш ҳамда соҳада етакчи бўлган давлатларнинг тажрибаларини татбиқ этиш имконияти кенгайди;
- Ислохотларнинг бориши ўз аксини топиб боради.

4.3.1-расм. Subnational Doing Business (SNDB)

Таъкидлаш жоизки, инвестицион жозибадорликни оширишга қаратилган бизнесни ташкил этиш тартиботларини соддалаштириш бўйича сўнгги йилларда амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида бугунги кунда Ўзбекистонда бизнес очиш учун Япониядагидан 1,5 баробар, Россия ва Германиядагидан – 1,6 марта, Греция ва Исроилдагидан – 2 марта, Испаниядагидан – 2,2 марта, Украинадагидан – 2,8 марта, Ҳиндистондагидан – 4,5 марта, Хитойдагидан – 4,8 марта ва Бразилиядагидан – 12,8 мартаба камроқ вақт сарфланмоқда. Жаҳон банки ва Халқаро молия корпорацияси экспертларининг фикрига кўра, Ўзбекистон судларда хўжалик низоларини ҳал этиш бўйича энг кам вақт сарфланадиган дунёнинг 4-мамлакати ҳисобланади.

Янги ҳисоботда сезиларли равишда яхшиланган яна бир йўналиш бу кўчмас мулкка ҳуқуқни рўйхатдан ўтказиш кўрсаткичидир (87-ўрин, +26 поғона). Мазкур йўналиш бўйича ижобий ўзгаришга тадбиркорлик субъектларига “бир дарча” тамойили асосида давлат хизматларини кўрсатиш тартибини янада такомиллаштириш эвазига эришилди. Чунончи, 2015 йилнинг 1 январидан бошлаб давлат хизматлари кўрсатишда давлат органлари ва бошқа органлар томонидан тадбиркорлик субъектларидан давлатнинг бошқа органларидан мавжуд бўлган ҳужжатларни ва ахборотларни, шу жумладан, солиқ қарздорлиги ёки коммунал тўловлар бўйича қарзларнинг мавжуд эмаслиги тўғрисидаги маълумотномаларнинг, тадбиркорлик субъекти таъсис ҳужжатларининг, лицензиялар ва рухсат берувчи тусдаги ҳужжатлар нусхаларининг талаб қилиниши тақиқланди. Натижада, Ўзбекистонда бугунги кунда кўчмас мулкни рўйхатдан ўтказишни Франция, Белгия, Исроил, Аргентина, Ҳиндистон, Словения ва шу каби давлатларга нисбатан анча қисқа муддатларда амалга оширмоқда.

4.3.4-жадвал

Doing Business 2020: Ўзбекистон позициясидаги ўзгаришлар

Мезон номи	ўрни		фарқи
	ДВ 2019	ДВ 2020	
1. Бизнес корхоналарни рўйхатдан ўтказиш	12	8	+4

2. Хусусий мулкни рўйхатга олиш	71	72	-1
3. Кредитлар олиш	60	67	-7
4. Солиқ солиш	64	69	-5
5. Шартномалар ижросини таъминлаш	41	22	+19
6. Тўлов қобилиятсизлигини ҳал қилиш	91	100	-9
7. Миноритар инвесторларни ҳимоя қилиш	64	37	+27
8. Электр таъминоти тармоғига уланиш	35	36	-1
9. Қурилишга рухсатномалар олиш	134	132	+2
10. Халқаро савдо	165	152	+13
Умумий кўрсаткич	76	69	+7

Гаров таъминоти механизмларини такомиллаштириш ва замонавий ягона гаров реестри фаолиятини ташкил этиш ҳамда “Кредит ахборот-таҳлилий маркази” Кредит бюроси фаолиятини такомиллаштириш ва самарадорлигини оширишга қаратилган Ўзбекистон Республикасининг “Гаров реестри тўғрисида”, “Кредит ахбороти алмашинуви тўғрисида”ги қонунлари ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг амалиётга жорий этилиши натижасида рейтингдаги энг юқори ижобий ўзгариш кредит олиш кўрсаткичи бўйича қайд этилди (67-ўрин ёки ўтган йилги ҳисоботга нисбатан -7 поғона паст).

Ҳисобот рейтингининг иккинчи гуруҳига ўз позицияси ўзгармаган ва биринчи юз мамлакат қаторида жойлашган кўрсаткичлар ўз аксини топган. Булар: шартномалар ижросини таъминлаш ва тўлов қобилиятсизлигини ҳал қилиш кўрсаткичларидир. Ўзбекистон шартномалар ижросини таъминлашда 22-ўринни, тўловга қобилиятсизликни бартараф этишда 100-ўринни сақлаб қолган. Шунингдек, Ўзбекистон кўчмас мулк ҳуқуқини рўйхатдан ўтказиш (72-ўрин), миноритар инвесторлар ҳимояси (37-ўрин) каби йўналишлар бўйича биринчи юз мамлакат қаторига кирди.

Ўзбекистон учун ўз позицияси бўйича юзта мамлакат қаторига кирмаган рейтинг кўрсаткичлари ҳисобот рейтингининг учинчи гуруҳини ташкил этади. Сўнги рейтинг гуруҳи Ўзбекистон учун ноқулай вазиятлардан далолат беради. Мамлакатимиз солиққа тортиш мезони бўйича ўз мавқеини 2 поғонага юқорилатган, 64-ўридан 69-ўринга тушган.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, Жаҳон банки маълумотларига кўра, Ўзбекистонда солиқ юки даражаси АҚШ, Канада, Германия, Австрия, Франция, Италия, Испания, Греция, Япония, Хитой, Ҳиндистон, Россия ва бошқа бир қатор мамлакатларга нисбатан анча паст эканлиги қайд этилди. Электр таъминоти тармоғига уланишда вазият ёмонлашган: 35-ўридан 36-

ўринга – 1 поғонага пасайган. Қурилишга рухсатномалар олишда 134-ўриндан 132-ўринга +2 поғонага кўтарилган. Халқаро савдода эса, 165-ўриндан 152-ўринга +13 поғона кўтарилган.

Ҳисоботда акс этишича, қуйидаги кўрсаткичлар бўйича Ўзбекистонда жиддий муаммолар мавжуд. Булар: қурилишга рухсатномани олиш жараёни 17 та таомилдан иборат бўлиб, ўртача 246 кунни талаб этади ва рухсатномани кўлга киритиш учун сарфланадиган маблағлар бино ва иншоотни қуриш учун сарфланадиган жами маблағнинг 3 фоизига; мулкни рўйхатдан ўтказиш жараёни 9 та таомилдан иборат бўлиб, ўртача 43 кунни талаб этади ва сарфланадиган харажатлар мулк қийматининг 0,7 фоизига тўғри келади.

Албатта, келгусида давлат бошқаруви идоралари томонидан рейтинг кўрсаткичларини яхшилаш бўйича изчил ислохотлар олиб борилишига шубҳа йўқ. Бунда онлайн-дўконларга янада кенг йўл очадиган “Электрон тижорат тўғрисида”ги қонунни такомиллаштириш ҳам жиддий ижобий таъсир қилишини айтиб ўтиш керак. Электр тармоқларига уланишни соддалаштириш ҳам мамлакатимизда кейинги пайтда қабул қилинаётган норматив ҳужжатларда, масалан, “Ягона дарча” маркази фаолиятида ўз аксини топмоқда.